

Кучерук О. Розвиток риторичної компетентності студентів-філологів у процесі риторичної освіти // Актуальні проблеми формування риторичної особистості вчителя в україномовному просторі : зб. наук. праць (за мат-ми Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції 23 квітня 2015 р.) / За ред. проф. К.Я.Климової. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2015. – С. 50-53.

О. А. Кучерук – доктор педагогічних наук,
професор кафедри дидактичної лінгвістики та
літературознавства Житомирського
державного університету імені Івана Франка

Розвиток риторичної компетентності студентів-філологів у процесі риторичної освіти

Сучасному суспільству потрібен учитель, який володіє кількома компетентностями. Особлива роль серед них відводиться риторичній компетентності, сформованість якої становить умову успішного функціонування педагога в різних сферах соціально-культурного життя.

Мета публікації – розкрити деякі аспекти розвитку риторичної компетентності студентів-філологів у педагогічному ВНЗ.

Основою риторичної й професійної підготовки майбутнього вчителя-словесника є розвиток його риторичної компетентності. З огляду на це для забезпечення ефективного формування риторично компетентного педагога важливо глибоко розуміти суть і структуру поняття риторичної компетентності. Зокрема, В. Нищета розглядає зазначену компетентність як вищий рівень комунікативної компетентності; володіння риторичними знаннями, уміннями та навичками, якостями особистості, що визначають здатність і готовність до ефективного й оптимального спілкування, реалізовані й закріплені в досвіді комунікативної та риторичної діяльності. Учений визначає складну структуру риторичної компетентності в шести площинах: 1) теоретико-практичній (комплекс мовних і риторичних знань у контексті їх вправного застосування в

мовленнєвій і риторичній діяльності); 2) організаційно-методологічній (вправність у доборі стратегій і тактик спілкування); 3) процесуально-діяльнісній (навички спілкування, комунікації відповідно до мовленнєвої ситуації; застосування вмінь використовувати вибрані засоби для досягнення комунікативної мети); 4) морально-етичній (цінності, ціннісні орієнтації, духовність особистості); 5) комунікативної активності (комунікабельність); б) впливовості мовленнєвого акту (вправність у володінні експресивно-емоційними засобами мови для досягнення запланованого прагматичного результату) [3, с.23]. Отже, риторична компетентність становить інтегративну характеристику носія мови і його мовної поведінки.

Вивчення наукових праць (Н. Голуб, Л. Горобець, О. Горошкіної, Л. Мацько, О. Сальнікової та ін.), присвячених порушеній проблемі, дає підстави для потрактування *риторичної компетентності педагога* як інтегративної суб'єктної властивості, яка характеризується здатністю особи реалізувати свій риторичний потенціал (знання, уміння, досвід, здібності, потреби, наміри, ціннісні орієнтації) на практиці для успішної діяльності в професійно-педагогічній сфері й соціально-культурному житті. Ураховуючи соціальне замовлення на підготовку риторично компетентного вчителя, в освітній практиці необхідно спрямовувати навчальні дії на формування й розвиток різних структурних компонентів риторичної компетентності (мотиваційного, когнітивного, емоційно-вольового, мовленнєво-поведінкового, мовно-естетичного, морально-ціннісного, рефлексійного) у їх органічному взаємозв'язку. Завдяки цьому вчитель на рівні компетентного ратора виявлятиме інтерес до риторики, буде легко сприймати, розуміти, аналізувати й продукувати тексти різних жанрів професійного мовлення, вільно вести себе в різних комунікативних ситуаціях, відповідально ставитиметься до результатів власної мовленнєвої поведінки.

Потреба в розвитку риторичної компетентності майбутніх учителів-словесників є настільки очевидною, що це зумовило введення в навчальний

процес ННІ філології та журналістики Житомирського державного університету імені Івана Франка дисципліни «Практикум з педагогічної риторики».

Програма зазначеної дисципліни містить два змістових модулі, які розкривають базові категорії, відомості про розвиток риторики, риторичні закони, модель риторичного ідеалу вчителя-словесника, принципи й особливості педагогічної риторики, взаємодію мовних і невербальних засобів у педагогічному дискурсі, жанри педагогічного мовлення. Відповідно до специфіки курсу опанування риторичних відомостей має прикладне спрямування на оволодіння стратегіями і тактиками переконливого педагогічного мовлення з урахуванням форм, типів, стилів, жанрів мовлення. Зміст програми передбачає оволодіння студентами риторичними вміннями, практичним досвідом красномовства в різних професійно-педагогічних ситуаціях. Крім лекційних і практичних занять, особливе місце в змісті дисципліни відводиться завданням для самостійної роботи – у результаті студенти ведуть конспекти; готують реферати (*«Принципи педагогічної риторики в досвіді В. Сухомлинського»*, *«Секрети риторичного успіху вчителя»*, *«Роль метафори в риторизації навчального процесу»*); виконують індивідуальні дослідницькі проекти (серед них – *«Стратегія і тактика діалогу на уроці»*, мета проекту – визначити типи й види відповідних стратегій і тактик; *«Стили педагогічного спілкування»*, мета проекту – розробити й обґрунтувати класифікацію відповідних стилів, з подальшою презентацією й захистом проекту на практичному занятті); укладають тематичні словнички афоризмів, розроблюють пам'ятки для молодого педагога-ритора; формують риторичну папку, у яку поступово вміщують відповідні матеріали (ксерокопії статей професійно-риторичного спрямування; зразки текстів різних жанрів педагогічного мовлення; схему риторичного аналізу тексту; зразок риторичного аналізу виступу оратора; зразки оригінальних вступів і висновків промов; зразки оригінальних виступів; текст самостійно підготовленої промови професійного спрямування; власні проекти; оцінки й самооцінку досягнень з навчальної дисципліни та ін.).

Педагогічний досвід свідчить, що для забезпечення належного рівня риторичної підготовки студентів-філологів доцільно використовувати різні підходи до організації навчання: *комунікативно-ситуативний, власне риторичний, когнітивно-герменевтичний, системно-синергетичний, частково-пошуковий, дослідницький, креативний*. Ці підходи орієнтують на застосування збагаченої системи методів навчання з огляду на цілі риторичної освіти.

Процес формування риторично компетентних педагогів у вищій школі за розробленою нами системою включає кілька пов'язаних етапів, серед них – підготовчий, комунікативний і контроль-рефлексійний. На *підготовчому етапі* студенти усвідомлюють специфіку дисципліни, опановують теоретичний матеріал, передбачений програмою дисципліни, знайомляться з різними зразками риторичних текстів, здійснюють риторичний аналіз текстів, розширюють власну лінгвокогнітивну картину світу, аналізують відеофрагменти поведінки вчителя й учнів на уроці. На *комунікативному етапі* – виконують комунікативно-ситуативні завдання, використовуючи різні стратегії усного мовлення і письма в мовленнєвих ситуаціях, пов'язаних із професійно-педагогічною сферою, реалізують власні комунікативні цілі в практиці навчальної роботи, беруть участь у рольових іграх, комунікативних тренінгах, виступають з доповідями, презентаціями, ведуть діалоги, дискутують. Зрозуміло, що всі студенти різні, тому результати формування майбутніх учителів-словесників як компетентних риторів не однакові. Відповідно важливим у риторичній освіті є *контроль-рефлексійний етап* – післякомунікативний (підсумковий), що забезпечує контроль і оцінювання рівня сформованості риторичної компетентності, самоконтроль і редагування навчальної поведінки у системі риторичної підготовки, передбачає самоаналіз студентом набутого рівня власного педагогічного красномовства.

Зауважимо, що контроль і рефлексія проводяться не лише на підсумковому етапі, а супроводжують кожний етап для постійного вдосконалення системи роботи з риторичної освіти у виші. Поточні, тематичні й підсумкові контрольні оцінки показують динаміку навчальних результатів, фіксуються в журналі та

риторичній папці студента (ця папка є перепусткою до складання заліку з курсу). Контроль і оцінювання навчальних досягнень студентів здійснюються за певними *критеріями*: наявність потреби вивчати закони риторики, займатися риторичною діяльністю, потреба в саморозвитку риторичних здібностей; правильність, повнота, точність знань риторичної теорії; духовно-ціннісні орієнтації; уміння розроблювати риторичну модель тексту, текстотворчі вміння, практичне володіння різними жанрами педагогічного мовлення, уміння виконувати риторичний аналіз тексту, робити самостійні висновки, висловлювати своє ставлення, уміння знаходити оригінальні шляхи розв'язання проблемних комунікативних завдань, уміння переконливо впливати на слухачів, доцільно поєднуючи мовно-виражальні і невербальні засоби спілкування, уміння визначати комунікативні цілі й ефективно використовувати різні стратегії і тактики в ситуаціях спілкування; усвідомлення відповідальності за результати власної професійно-риторичної діяльності.

Отже, формування риторично компетентних педагогів у вищій школі – складний процес, що включає кілька етапів, зокрема підготовчий, комунікативний і контрольно-рефлексійний. Проблема розвитку риторичної компетентності студентів-філологів як складника комунікативної і професійно-педагогічної компетентностей є відкритою для подальших досліджень.

Список використаних джерел

1. Голуб Н. Б. Риторика у вищій школі : [монографія] / Н. Б. Голуб. – Черкаси : Брама-Україна, 2008. – 400 с.
2. Горобець Л.Н. Риторическая компетенция учителя: проблемы исследования и практика формирования / Горобець Л.Н. // Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена. – 2008. – №62. – С.214-218.
3. Методика навчання риторики в школі : [навч. посіб.] / Автор-укладач В. А. Ницета. – К. : Центр учбової літератури, 2014. – 200 с.

4. Чувакин А.А. Риторические компетенции филолога и содержание риторических дисциплин в университете: к вопросу о методике соотнесения / Чувакин А.А. // Риторика и культура речи в современном информационном обществе. – Ярославль, 2007. – Т.2. – С. 179-182.